

memorii | jurnale

Monica Lovinescu (19 noiembrie 1923–20 aprilie 2008), jurnalistă și critic literar, fiica lui E. Lovinescu și a Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu, este cea mai importantă voce feminină a exilului românesc. După absolvirea Facultății de Litere din București (1946), devine asistenta lui Camil Petrescu la Seminarul de Artă Dramatică și colaborează la diverse publicații (*Revista Fundațiilor Regale*, *Kalende*, *Vremea*, *Democrația* lui Anton Dumitriu) cu pagini literare, cronică dramatică etc. Obține o bursă a statului francez în 1947 și pleacă la Paris în condiții dificile și riscante. Imediat după abdicarea forțată a regelui Mihai I, la începutul anului 1948, cere azil politic în Franța.

În primii ani de exil face diverse încercări regizorale. Publică articole și studii în diverse reviste: *East Europe*, *Kontinent*, *L'Alternative*, *Preuve*, *France Catholique*, *Témoignage* etc. Semnează capitolul despre teatrul românesc în *Histoire du spectacle* („Encyclopédie de la Pléiade“, Gallimard).

Traduce câteva cărți din românește, sub pseudonimele Monique Saint-Côme și Claude Pascal. Împreună cu Eugen Ionescu, traduce trei piese din teatrul lui Caragiale în limba franceză (volum publicat în 1994, la L'Arche Editeur). Colaborează deopotrivă la revistele de limba română din exil: *Lucașfărul*, *Caete de Dor*, *Ființa românească*, *Ethos*, *Contrapunct*, *Dialog*, *Agora* etc.

Din 1951 se dedică activității radiofonice și „țării din gând“: realizează, până în 1975, emisiuni literare și muzicale la Radiodifuziunea Franceză, iar din 1962 trece la microfonul Europei Libere (va lucra aici până în 1992, la închiderea postului). Are emisiuni săptămânale ascultate cu enorm interes în România: cronică de carte de la *Actualitatea culturală românească*, precum și *Teze și Antiteze la Paris*. În ajunul zilei sale de naștere, în 1977, se face asupra ei o încercare de asasinat politic de către un terorist aflat în solda lui Nicolae Ceaușescu.

Monica Lovinescu a fost căsătorită cu Virgil Ierunca, fiind amândoi unele dintre cele mai iubite și respectate figuri ale exilului românesc.

După 1990, cărțile i se publică constant la Editura Humanitas, în principal cronicile literare citite la radio (șase volume de *Unde scurte: 1990–1996*), precum și cele scrise pentru *România literară* (volum intitulat *Diagonale*, 2002, 2010). *La apa Vavilonului* (1999, 2001, 2008, 2010) este una dintre cele mai importante scrieri memorialistice de exil. Eseurile sale politico-istorice au fost antologate în volumul *Etica neuitării* (2008). Cele șase volume de *Jurnale*, publicate în timpul vieții (2002–2006), au fost urmate de ediția postumă, într-un volum, intitulată *Jurnal esențial* (2010) și de *Jurnal inedit*, 2001–2002 (2014). În 2014 a apărut și *O istorie a literaturii române pe unde scurte, 1960–2000* (antologia celor mai importante texte ale autoarei despre literatura română sub comunism). Monica Lovinescu a scris primul roman distopic din literatura română, *Cuvântul din cuvinte*, și este de asemenea autoarea unui volum de *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupașcu și Grigore Cugler* (1992).

MONICA LOVINESCU

JURNAL ESENȚIAL
1981-2002

Ediție de
CRISTINA CIOABĂ

Prefață de
IOANA PÂRVULESCU

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

MĂRTURIA¹

Am observat de mult, de când am dobândit conștiința simptomelor vieții noastre literare, că oamenii care nu au urmași sunt brutal dați uitării, trecuți la iușeală pe linie moartă. Nimeni nu se mai ocupă de opera lor, nimeni nu mai simte nevoia să-i evoce, să-i facă să rămână printre noi, cei vii, scrisul le mai pâlâpie o vreme cu tot mai multă sfială și resemnare, apoi amintirea lui și a lor se sting deodată. Dacă au noroc, după decenii sunt redescoperiți, dacă nu, rămân file de dicționar și volume de bibliotecă, spre care nici un cititor nu mai întinde mâna de bunăvoie.

Monica Lovinescu reprezintă o fericită excepție. Cărțile îi apar în continuare, două cercetătoare tinere (Cristina Cioabă și Astrid Cambose) s-au ocupat de recuperarea și editarea operei ei, casa copilăriei ei a devenit Casa Lovinescu și sediul Fundației Humanitas Aqua Forte, cea a maturității, de la Paris, e Casa Ierunca–Lovinescu, unde sunt găzduiți tineri români care studiază la universități franceze, iar chipul ei apare încă pe panourile autorilor Humanitas, în librării sau la târguri de carte. Se vorbește despre ea, e printre noi. Amintirea ei n-a murit. Mai mult, există azi jurnaliste (Melania Cincea, Emilia Șercan, Ramona Ursu) care, conștient sau nu, îi seamănă în privința căutării adevărului: ceea ce înseamnă că are totuși urmași.

Dar nimic nu poate contribui mai bine la impresia că un autor e viu decât un jurnal. Scris fără griji literare, jurnalul Monicăi Lovinescu dă o acută senzație de autenticitate, de altminteri una dintre trăsăturile prozei din anii interbelici, anii ei de formare,

1. Textul reprezintă prefața de la prima ediție revăzută și adăugită de autoare.

teoretizată de Camil Petrescu, pe care îl prețuia. Doar că Monica Lovinescu n-a avut timp de proză. Cumva, asemenea pașoptiștilor, ea a trăit momente istorice prea dramatice ca să aibă răgaz de ficțiune. O înghițea, an de an și zi de zi, realitatea. Viața îi e, deci, creația esențială, exemplară, cea care ne-a rămas moștenire. În pagina de jurnal autoarea nu scrie despre ea, ci despre alții, și poate că aici e tot secretul: pentru Monica Lovinescu cei din jur sunt importanți, fie că se află „acasă”, în România, fie că sunt la Paris. Așadar, cronica e importantă, nu cronicarul. Mărturia despre ei e cea care trebuie să dureze.

Jurnalul esențial al Monicăi Lovinescu, aflat la a doua ediție (prima e din anul 2010), reprezintă o selecție, făcută cu mult discernământ și cu mână sigură de Cristina Cioabă, din toate cele șapte jurnale scrise între 1981 și 2002. Ceea ce ni se oferă acum este un concentrat de viață, asemenea esențelor de parfum greu de uitat. Și este, în același timp, un prilej de recitare nu numai a unor însemnări zilnice, ci a întregii noastre istorii din acea perioadă.

*

Am avut șansa ca, după publicarea unora dintre cărțile mele, să sune telefonul, iar la celălalt capăt să aud vocea cu perfectă dicție radiofonică, și cu plăcuta răgușeală care-i dădea ceva iremediabil boem, a Monicăi Lovinescu. Urma o adevărată cronică orală a volumului abia apărut, o recenzie telefonică rotundă, ageră, generoasă, dovedind un lung exercițiu și un talent înscris probabil în genele ei de fiică de critic literar. Și, pentru că, spre surpriza mea, autoarea iese din *Jurnalul esențial* mai vie și mai prezentă ca niciodată, îmi vine să pun și eu mâna pe telefon, să-i spun cât de mult mi-a plăcut „noua” ei carte. Rândurile care urmează n-ar fi existat dacă aș fi putut s-o fac.

Redus la miez, decojit de redundanțe și de fraze-parazit, jurnalul Monicăi Lovinescu pune în lumină, ca oglinzile venețiene, faimoase pentru claritatea lor, un om fără ascunzișuri, frumos și curat. Nici o minciună – nici măcar acele benigne fraze neadevărate cu care avem obiceiul să ne consolăm uneori pe noi înșine – nu încape în aceste pagini. Autoarea a avut, ca puțini alții, vocația și,

mai ales, *vitejia* lucidității și a adevărului. Ceea ce nu înseamnă că nu s-a înșelat, că n-a fost păcălită de destule ori, ci doar că, oricât efort i-ar fi cerut, corecta mereu imaginea oamenilor și a lumii, în căutarea celei reale: o calitate umană și în același timp o „deformație” profesională de jurnalist corect, de om conștient că a vorbi la microfon nu e un premiu, ci o teribilă responsabilitate.

Crescută în Interbelic într-o lume liberă, educată estetic de mică – e fiica criticului E. Lovinescu și a Ecaterinei Bălăcioiu, profesoară de franceză –, și-a descoperit, după plecarea din țară, în 1947 (în împrejurări care par desprinse dintr-un film de aventuri), și după stabilirea ei la Paris, o vocație etică. Le-a îmbinat pe amândouă și le-a îndreptat spre România. A vorbit la microfonul Europei Libere în numele est-eticului (după formula lui Ash), căruia i-a sacrificat orice altceva. Este triada, ca să nu spun treimea, vieții ei: Eticul, Esteticul și Estul. Aceștia le-a dedicat tot timpul și toată grija. Dar să nu ne înșelăm: sacrificiile făcute de Monica Lovinescu (carieră, somn, cărți proprii și, într-o bună măsură, viața personală) nu sunt de dragul unor principii sau valori abstracte, ci de dragul unor oameni concreți pe care se făceau experiențe politice dezastruoase. Se simțea răspunzătoare pentru fiecare dintre cei în suferință sau în pericol, iar dacă exista cea mai mică șansă de ajutor pentru oricare dintre ei, necunoscuți sau cunoscuți, nimic n-o mai putea opri să li-l dea. Într-un scurt bilanț din 5 august 1999 spune: „În afară de întâlnirea cu V., sensul existenței mele acesta a fost: înfruntarea cu un sistem totalitar, un microfon, solidaritatea cu purtătorii de cultură ce se cereau salvați, încăierarea cotidiană cu călăii ascunși în cutele utopiei”.

A fost dintre oamenii privilegiați care au putut ajuta și ale căror cuvinte se transformă în fapte. A salvat vieți, și prea puțini mai par să-și amintească de asta. A ocrotit, a vegheat, a ridicat zid de cuvinte în jurul celor care protestau, a căutat căile cele mai eficiente de luptă dreaptă. Dacă n-aș ști că se temea de vorbe mari, aș spune că a fost, în felul ei, o eroină, a ținut piept, alături de Virgil Ierunca și de alți doi-trei, unui întreg sistem represiv, așa cum, pe vremuri, câțiva oameni apărau o cetate împotriva unei întregi armate, creând impresia că sunt și ei o armată. Iar când n-a aflat la timp de vreo persecuție și n-a putut interveni (cazul Gh. Ursu), a

suferit și a compensat prin sensibilizarea presei occidentale, pentru a împiedica, pe cât posibil, ca asemenea lucruri să se mai repete.

O descoperire pe care o fac citind acest jurnal vechi și mereu nou, și mereu impresionant, este că sincronismul, teoria lui E. Lovinescu, a funcționat perfect și în cazul Monicăi Lovinescu, însă cu semnul schimbat. Criticul teoretiza sincronizarea noastră cu Occidentul, trăirea în unul și același timp cu acesta. Monica Lovinescu, în schimb, are grijă să se sincronizeze cu Estul (în defavoarea ei), să fie mereu pe aceeași lungime de undă, chiar și la propriu, cu România. Află imediat tot ce se întâmplă în țară, înaintea celor care trăiesc în ea, ba, mai mult, cei care trăiesc în România află adesea abia prin vocea Monicăi Lovinescu, de la Paris, ce e la ei acasă (vorbesc și din amintiri proprii, aici). „Trăim în fond la București“ – spune la un moment dat autoarea.

Se întâmplă uneori să nu recitești o operă clasică decât atunci când apare într-o nouă traducere și să constați, din nou, cât de importantă e cartea pe care o uitaseși în raft, și ce bucurie este s-o reiei. Această „nouă traducere“ este, în cazul de față, concentrarea celor șapte jurnale ale Monicăi Lovinescu într-unul singur. Impresia la o nouă lectură este chiar mai puternică decât la prima. Cu fiecare lectură, prin trecutul care e tot mai departe, prin timpul care se adună „în urmă“, însemnările câștigă o nouă dimensiune. Acum se vede bine ansamblul, evoluția și transformările României în ultimele decenii. Cu cât e mai aproape de prezentul jurnalului, lectura e mai bruiată de curiozitate, tentație inevitabilă în cazul jurnalelor contemporane: cine ce-a spus și ce-a făcut, cum „iese“ cutare sau cutare, micile istorii individuale. (Și la acest nivel apar noutăți de perspectivă prin evoluția biografiei tuturor personajelor din jurnal, care obligă mereu la comparații.) La o nouă lectură bruiajul e mai estompat, iar documentul istoric se decupează net din cotidian.

Iese acum la iveală și adevărata statură a autoarei. Într-una din consemnările anilor '80, Monica Lovinescu se amuză că diverși oameni din țară, care n-o văzuseră, dar o auziseră, și-o închipuiau mare, serioasă, îmbrăcată eventual în taior, și că s-au mirat aflând că e micuță și poartă blugi! (Recunosc că și eu m-am mirat, la

prima întâlnire de la Librăria Kretzulescu, să văd o femeie veselă, micuță, plină de căldură, într-o rochie înflorată, pentru că feminitatea ei evidentă și fermitatea ei de luptător de mare clasă erau greu de asociat.) Astăzi, prin acest concentrat de viață, statura Monicăi Lovinescu (căreia, în celălalt capăt al firului biografic, adică în copilărie, Ion Barbu îi dedica chiar poemul *Statură*) dobandește din nou înălțime.

Dincolo de trăsăturile ei care puteau părea, de la distanță, severe, izbucnește o dragoste de oameni cum rar se poate întâlni. Când e dezamăgită de cineva, o spune în treacăt, ascunzându-și rana, când, dimpotrivă, poate să spună că s-a înșelat sau că s-a grăbit cu o judecată negativă, e fericită și o afirmă răspicat. Ironia istoriei face ca perioada de după '90 să-i ofere decepție după decepție, iar intelectualii, mai ales scriitorii, să fie aici la concurență cu oamenii politici. Și totuși Monica Lovinescu își caută fără să obosească noi prieteni, oameni frumoși pe care să-i poată admira și lăuda, între care „descoperirea lui Virgil“ care este Horia-Roman Patapievici, „emoționanta calitate umană a lui Vlad Zografi“, „umorul lui Dan C. Mihăilescu etc., etc.“. Dintre cei vechi, notează că se bizuie în continuare pe „prietenia exemplară cu Liiceanu“, prietenie care este, fără îndoială, unul dintre firele luminoase ale acestui jurnal, apoi omul minunat (și care, într-un fel, îi seamănă) care este Smaranda Vultur.

În paginile acestea sunt surprinse, mai bine ca în oricare din cărțile apărute după 1990, furtunile psihologice colective pe care le suportam în perioada ceaușistă, cu toată grozăvia lor, dublată pe-alocuri și de comic, și de absurd. Cum se agăța lumea de zvonuri despre comploturi, lovituri de stat, atentate, boli și operații ale dictatorului, cum se puneau în circulație, pentru a teroriza psihic oamenii, ipotetice măsuri orwelliene, cum se spera mereu într-o salvare picată din cer. Între acestea, ca și între numeroasele provocări și sabotaje, Monica Lovinescu trebuia să discearnă, iar inteligența ei a ajutat-o să cadă rareori în capcană.

Jurnalul e eliptic, iute, fără dezvoltare stilistică, cu un scop vădit documentar: „doar o agendă mai amplă, putând servi unei istorii a exilului sau a disidenței“. E destinat, așadar, memoriei, nu literaturii, crede autoarea, dar formulările concise, unele aproape

aforistice, îi depășesc adesea intenția. N-are timp de jurnal, pentru că e mereu contracronometru: „Prea neîntreruptă stare de urgență“, scrie ea în 11 decembrie 1985. Abia după 1990 și, mai ales, după închiderea definitivă a microfonului Europei Libere, ritmul devine mai moale, iar notele capătă o anume tihnă a meditației și melancolia densă a celei care vede că-și pierde, pe măsură ce-i mor prietenii, bucăți tot mai mari din trecut. Martorul, cu tot omenescul lui, iese la suprafață din faldurile Istoriei. Multe pagini din anii din urmă dau seamă de scriitorul pe care Monica Lovinescu l-a sacrificat, de altminteri fără să-și plângă de milă.

Pagini cu deosebire emoționante sunt legate de prima și a doua întoarcere în țară, după aproape 50 de ani de exil. Acum Monica Lovinescu și Virgil Ierunca își verificau opțiunea și sacrificiul întregii vieți și, din fericire, au văzut că a meritat. Un singur exemplu: la aeroportul Otopeni funcționara care trebuie să pună viza pe pașaportul celor doi, „o fetișcană“, izbucnește în plâns când citește numele, apoi iese din ghișeu și îi îmbrățișează.

Deși trăiește în exil, nu marii noștri exilați sunt figurile principale (dar, când apar, e ca într-o minunată piesă de teatru, cu un Cioran atașant, un Ionesco fragil, un Eliade complicat, toți „strălucind de nefericirile Istoriei“), ci, culmea, în centru sunt oamenii din România, cu toate ale lor. De fapt, personajul principal al jurnalului este România. Eul propriu e neglijat – e unul din punctele în care autoarea nu seamănă deloc cu interbelicii, dar ar fi stupid să nu vezi, după cortina discreției, adâncimea sentimentelor ei bune și a marilor ei dureri, între care moartea mamei, căreia ar fi vrut să-i asigure mormântul unei cărți, s-o aibă îngropată frumos în paginile unei cărți scrise despre ea. Remușcările fiicei care nu a putut-o apăra de cruzimea istoriei sunt cronice. În preajma autoarei e mereu V., Virgil Ierunca. Monica și Virgil, Pamina și Tamino în tinerețe, Baucis și Philemon după ce se trezesc că le-a trecut viața și că nu mai doresc decât să moară împreună.

„Doi oameni restabilind «binele» împotriva unui întreg stat organizând răul“, cum a spus Imre Tóth despre ei, în 1982. Formulă care e și cea mai concisă prezentare a *Jurnalului esențial*.

Ioana Pârvulescu

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față a fost alcătuită pe baza celor șase volume de *Jurnal* publicate de Monica Lovinescu la Editura Humanitas între 2002 și 2006, cuprinzând însemnări din perioada 1981–2000 (mai puțin anul 1989): *Jurnal 1981–1984* (2002), *Jurnal 1985–1988* (2002), *Jurnal 1990–1993* (2003), *Jurnal 1994–1995* (2004), *Jurnal 1996–1997* (2005), *Jurnal 1998–2000* (2006). La acestea s-au adăugat fragmentele selectate din jurnalul anului 1989 chiar de Monica Lovinescu și publicate în volumul *Unde scurte V. Praagul* (1995), precum și o selecție din volumul *Jurnal inedit 2001–2002* (2014), editat de Astrid Cambose.

Monica Lovinescu a ținut jurnal și înainte de anul 1981, dar toate însemnările făcute în tinerețe au fost distruse de autoare, nu înainte de a fi fost „topite“ în cele două volume de memorii intitulate *La apa Vavilonului*. Cu privire la însemnările din anii de mai târziu, autoarea a oscilat inițial între a le supune unui tratament similar sau a le reduce, într-un fel sau altul, la esențial:

„Tot amân [...] momentul când mă voi hotărî ce fac cu *Jurnalul* scris timp de 20 de ani (1981–2000). Îl supun tratamentului din *Vavilonul*? Îl comentez? Tai doar pasajele prea intime sau neinteresante? În orice caz, această operație din urmă va trebui efectuată. Dacă va rămâne timp“ (5 august 2000).

Astfel, prezenta ediție oferă, sub titulatura de *Jurnal esențial*, o variantă „concentrată“ a volumelor amintite. Așa cum se întâmplă adesea în cazul consemnărilor de jurnal, acestea sunt făcute sub impulsul nemijlocit al prezentului, când întâmplările majore vin laolaltă cu cele care, în timp, își pierd din însemnătate. Simpla privire asupra jurnalului, în întregul lui, poate distinge, prin recurența referirilor autoarei la anumite evenimente și personalități din epocă, importanța pe care ea le-o acordă. În acest sens, textul

însuși ne-a oferit o îndrumare pentru realizarea selecției de față, care, sperăm, îi va oferi oricărui cititor atât imaginea epocii, cât și a conștiinței care a oglindit-o. Totodată, selecția s-a realizat urmărind criteriul narativității. Jurnalul acoperă mai bine de 20 de ani de istorie zbuciumată, dar și ultimii 20 de ani activi din viața autoarei. Se conturează astfel în aceste notații un roman al ultimului deceniu comunist și al primului deceniu de tranziție, dar și, deseori împinsă cu tot dinadinsul în fundal, povestea vieții Monicăi Lovinescu. Am încercat să păstrăm vizibile aceste două planuri narrative, urmărind atât cursul evenimentelor, cât și destinele individuale.

Decisiv este, în cazul ediției pe care o prezentăm, faptul că textul integral al *Jurnalului* a fost deja publicat. El este, așadar, oricând accesibil și la îndemâna cercetătorului interesat să urmărească în detaliu o temă sau alta. Însă și pentru cercetător, nu doar pentru cititorul obișnuit, volumul de față poate prezenta interes, mijlocindu-i o privire de ansamblu asupra consemnărilor cu caracter istoric și, totodată, aducându-i mai aproape personalitatea autoarei.

Refuzând într-o oarecare măsură „pactul autobiografic”, Monica Lovinescu a scris, așa cum ea însăși mărturisește, mai mult „despre și pentru ceilalți”. Însă, dintre faldurile cotidianului, păstrat cu gândul „de a servi cercetătorului de mâine”, transpar contururile parcă mereu disimulate ale unui alt tablou: în spatele peisajului tumultuos al evenimentelor se întrevede tot mai distinct autoportretul unei personalități ce a marcat decisiv istoria noastră recentă. Cele două imagini suprapuse – evenimentele și eul care le parcurge – compun împreună un întreg ce se dezvăluie, credem, pe deplin abia în clipa în care e privit din această dublă perspectivă. Actualul *Jurnal esențial* oferă astfel cititorului nu doar o cronică a vremurilor recente, ci și, mereu cumpănit în talerele fine ale minții care le-a consemnat, un mod exemplar de a le înțelege și de a ne face să ni le asumăm.

În „Cuvântul înainte” care a însoțit publicarea jurnalelor, Monica Lovinescu mărturisea că, la începutul anilor '80, însemnările au avut caracter de agendă, însă treptat au luat forma unui jurnal propriu-zis. Acest fapt se oglindește și în cantitatea diferită de text

pe care o cuprinde fiecare volum publicat începând cu 2002: primele trei cuprind, fiecare, notații făcute de-a lungul a câte patru ani, pentru ca, începând cu cel de-a patrulea volum (1994–1995), să acopere doar câte doi (sau trei) ani. Pe de altă parte, însemnările din anii '80 (1981–1989) sunt concentrate mai cu seamă pe evenimente, pentru ca în cele ulterioare (1990–2002) – și datorită trecerii de la hârtie la computer (în jurul anului 1995) – consemnarea să devină mai elaborată, acordând spații generoase scriiturii autoreflexive:

„Din pricina computerului, am început să scriu din nou despre mine în acest jurnal. Exercițiul «tehnic» m-a împins spre o stare confesivă pe care o abandonasem odată cu narcisismul adolescenței și mania tinereții de a-și inventa sau amplifica dramele și problemele. Mă părăsisem, făcând din jurnal o simplă agendă – și era bine așa. Va trebui să revin spre o mai mare uscăciune sau să mă las de notația zilnică, reclamată, spun eu ca să mă scuz, de acomodarea cu monstrul, care a început să mă accepte mai ușor, așa că nu mai e nevoie de închinăciunea zilnică“ (19 martie 1995).

Selecția ce a stat la baza volumului de față a încercat să surprindă această „evoluție“, păstrând totodată echilibrul în ceea ce privește spațiul acordat fiecărui an în parte, precum și raportul dintre consemnarea de tip informativ și cea subiectivă. Prin urmare, decupajul s-a făcut atât prin renunțarea la fragmente mari, cuprinzând notația referitoare la o zi întreagă, cât și la fragmente mai mici, inserate în scrisul cotidian. Acest tip de selecție a fost facilitat tocmai de caracterul fragmentar al notației, ce dă autonomie părților fără a dezambla întregul.

Pentru a nu-l îngreuna inutil pe cititor și, din nou, pentru că accesul la ediția completă este la îndemână, am optat să nu marcăm prin paranteze pasajele eliminate. Din același motiv, al cursivității lecturii, nu am mai dat note de subsol la cele câteva abrevieri recurente în text: FE (*Free Europe*), DST (*Direction de la surveillance du territoire*, serviciu de contraspionaj francez, care a funcționat între 2004 și 2008, când a trecut sub direcția DCRI, *Direction centrale du renseignement intérieur*), RFI (*Radio France Internationale*) și OFPRA (*L'Office français de protection des réfugiés et apatrides*).

Am adăugat actualei ediții și un cuprins menit să-l orienteze mai ușor pe cititor în economia fiecărui an, oferindu-i câteva repere istorice și tematice. De asemenea, notele de subsol ale editorului sunt marcate în text cu numere, iar cele ale autoarei cu asterisc.

Cristina Cioabă

Jurnal esențial

CUVÂNT ÎNAINTE

Jurnalul acesta nu reconstituie o existență, ci o agitație. Am revenit la acest „gen“, abandonat la sfârșitul anilor '50, în 1981, numai pentru că foile de agendă, oricât de încăpătoare ar fi fost ele, nu mai puteau adăposti cantitatea de notații – emisiuni, telefoane, apeluri și urgențe de la București, manuscrise, corespondență, vizite. De mai totdeauna ciuruită, memoria mea era incapabilă să înmagazineze totul. Aș fi intitulat aceste însemnări – ce merg din 1981 până în 2001 – *Agende*, dacă n-aș fi ales titlul pentru jurnalul zilnic și „sburătorist“ al lui E. Lovinescu.

Chiar dacă jurnalul meu – pe care n-aș îndrăzni să-l compar cu al tatei – nici ca valoare, nici ca interes – are și alunecări personalizate, „pactul autobiografic“ se anulează de la sine din moment ce paginile de față sunt scrise *despre* și *pentru* alții.

Cum exilul a luat niște proporții necunoscute în istoria noastră, cum fenomenul e aproape inedit, aceste notații (de fond sau de detaliu) mi s-au părut utile cercetătorului de mâine. Într-adevăr, cei de azi par împărțiți în două categorii distincte și chiar antinomice: unii, rarissimi, pentru care tot ce ține de exil este excepțional, alții – mai numeroși – nedispuși să-l ia în seamă și să-i confere sens și valoare. O bună parte din scriitorimea română pare a evita cât mai sistematic orice referire la exilați. În general, memoriile și jurnalele semnate de scriitori și apărute în ultimul deceniu nu țin seama de legăturile – uneori foarte strânse și active, mergând până la complicitate în mai multe cazuri –, care se stabiliseră între scriitori din țară și alții din exil. Mai curios, unii dintre acești negatori cu orice preț sunt uneori aceiași de la care primeam mesaje stăruitoare. Presupun că și din acest punct de vedere – ca în atâtea alte domenii – punerea la zi a trecutului reprezintă o condiție esențială a supraviețuirii.

În sprijinul nepredominării eului (inevitabil, dar cu insistență evitat) mai văd o dovadă. În prima jumătate a lui 1981 făcusem o călătorie aparte. Nu spre rădăcini, ca în Grecia sau în Israel, unde ne îndreptasem spre izvoare, fie contemplând Partenonul, cu gândul la Socrate sau plângându-i pe atrizi, fie cutreierând prin Biblie în jurul Ierusalimului. De data aceasta ne loveam de necunoscut: New York și Mexic. Ciocnirea între ceea ce așteptam și ceea ce ne aștepta fusese atât de puternică, încât orice jurnal ar fi înregistrat-o și comentat-o până la sașietate. Nici o urmă a acestei schimbări de viziune în jurnalul ce urmează: eul este suprimat aici cu bună știință.

Totuși șocul a fost puternic. New Yorkul mi-a oferit cea mai exactă ilustrare a Turnului Babel, nu atât prin mozaicul de limbi și de etnii, cât prin verticalitatea sa de unic reprezentant al utopiilor arhitectonice din vremea noastră. Desigur, credeam că-l cunosc din cinematograful și albume, de unde însă lipsea scara între propria și mărunta ființă și nemăsurata lui înălțime. Noaptea nu mai puteam dormi, privind de la etajul 20-30 la turnurile ce mă înconjurau. Iar ziua sufeream de un torticolis fizic, dar și de unul cultural. Dacă mă bucuram, fără să mă mir, de *Măiastra* lui Brâncuși (dimpotrivă, mă readucea acasă) sau de Marcel Duchamp, Man Ray, Max Ernst, Yves Tanguy de la Muzeul de Artă Modernă sau de *Guernica* (aceeași impresie ca în reproduceri, deși intensificată), dacă la Galeria Guggenheim deplângeam absența provizorie a lui Brâncuși din colecție, dacă ascultându-l în sala mică de la Carnegie Hall pe compatriotul nostru Dino Ghezzi dirijând *Pierrot Lunaire* de Schönberg îmi aminteam de versiunile înregistrate pe disc din aceeași compoziție, dacă mi se părea că mă plimbam prin filme ori de câte ori dejunam, cinam sau treceam prin Chinatown, Greenwich Village, Wall Street, Little Italy, înstrăinarea nu era mai puțin obsedantă, prin verticalitatea neasemuită a orașului. Unul dintre cele pe care mi se pare că-l cunosc cel mai bine tocmai fiindcă n-am stat în el decât vreo săptămână. Am rămas cu amintirea acută a New Yorkului privit de la fereastra hotelului nostru, de pe 7th Avenue, ale cărei jaluzele nu le coboram nici noaptea, lăsând orașul să ne năpădească trezia și somnul. Din fericire, n-am stat acolo îndeajuns ca să ni se dezmorțască uimirea, și astfel New

CUPRINS

Mărturia, prefață de Ioana Pârvulescu / 5
Notă asupra ediției de Cristina Cioabă / 11

JURNAL ESENȚIAL

Cuvânt înainte de Monica Lovinescu / 17

1981 / 21

Lucian Pintilie protestează după interzicerea filmului *De ce trag clopotele, Mitică?* ♦ La Europa Liberă se difuzează *Patimile după Pitești* ♦ În închisoare, părintele Calciu declară a cincea grevă a foamei ♦ Detalii despre Conferința Scriitorilor ♦ Excluderea lui Dan Deșliu din Uniunea Scriitorilor ♦ Greve în Valea Jiului ♦ Solidarność: „Polonia în sânge“ ♦ Moartea fulgerătoare a lui Noël Bernard

1982 / 36

Întâlnire cu I.D. Sirbu ♦ După o dispariție de doi ani, reapare disidentul Vasile Paraschiv ♦ Dezvăluirea „antisemitismelor“ lui Corneliu Vadim Tudor provoacă reacții violente în revista *Săptămâna* ♦ Agresiune la Ploiești asupra jurnalistului Bernard Poulet ♦ Jurnalul lui Caraion e publicat în *Săptămâna* ♦ Dorin Tudoran denunță plagiatul lui Ion Gheorghe din Lao Tzi ♦ Mihai Botez: memoriu-protest adresat lui Ceaușescu ♦ La București izbucnește scandalul „Meditația Transcendentală“ ♦ Atentate dejucate: cazurile Paul Goma și Virgil Tănase ♦ Conferință de presă la Paris: Paul Goma, Virgil Tănase și ex-spionul Moțu Haiduc ♦ Despre ecoul emisiunilor radiofonice în țară ♦ Eliberarea lui Lech Wałęsa

1983 / 67

Suspiciuni de iradiere: Mihai Cismărescu, al doilea director de la Europa Liberă care moare de cancer ♦ Scandal în jurul plagiatului lui Eugen Barbu ♦ Un nou disident: Dorin Tudoran ♦ Vizita papei în Polonia: „Papa pronunță cuvântul *solidaritate*“ ♦ Caricaturistul Mihai Stănescu, prima vizită la

Paris ♦ Disidentul Dumitru Mircescu sub teroarea Securității ♦ Cella Delavrancea la Paris ♦ Tezele de la Mangalia, atentat la adresa culturii ♦ Constantin Noica la Paris ♦ Lech Wałęsa ia premiul Nobel pentru pace ♦ Moartea lui Raymond Aron – „istoria i-a dat dreptate“ ♦ Moartea lui Nichita Stănescu – „cu el a reînceput poezia și a luat sfârșit iluzia conștiinței“

1984 / 97

„Început fast de an“ – Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu la Paris ♦ Reacții după publicarea *Jurnalului de la Păltiniș* ♦ Demolări în București ♦ Andrei Sarahov declară greva foamei ♦ Radu Filipescu, condamnat pentru răspândire de manifeste și încarcerat la Aiud ♦ „Problema Pordea“ și infiltrarea exilului ♦ Ștefan Augustin Doinaș la Paris ♦ Mircea Dinescu în vizită ♦ Eliberarea părintelui Calciu

1985 / 119

Dezvăluirile lui Pacepa ♦ Manifestații la Paris împotriva demolărilor din România ♦ Dorin Tudoran intră în greva foamei ♦ Negocieri Washington–București pentru Dorin Tudoran ♦ Păunescu în dizgrație ♦ Tudoran și părintele Calciu emigrează în SUA ♦ Întâlnire cu matematicianul disident Mihai Botez ♦ Despreuciderea lui Gheorghe Ursu ♦ Arde biblioteca lui Eliade ♦ Eșec în procesul infiltratului Pordea – redefinirea exilului

1986 / 148

„Centrul Bucureștiului (Uranus) e ca un câmp sublunar“ ♦ Procese cu „citori“ împotriva scriitorilor Octavian Paler, Ileana Mălăncioiu, Ana Blandiana ♦ Iliescu, „singurul schimb posibil al lui Ceaușescu“, e invitat la Moscova ♦ Călătorie la Londra ♦ Emisiuni de la Televiziunea Română – revelația mitocăniei generalizate ♦ Securitatea, de la spionajul pur la infiltrarea și intoxicarea exilului ♦ Moartea și funeraliile lui Mircea Eliade ♦ Infiltrarea exilului de către Securitate – procesul Thierry Wolton ♦ Horia Bernea la Paris ♦ Moartea lui Ion Caraion ♦ Sarahov la Moscova, invitat de Gorbaciov

1987 / 172

Lucian Raicu și Bujor Nedelcovici cer azil politic în Franța ♦ 10 ani de la „Mișcarea Goma“ ♦ Mihai Botez în vizorul Securității ♦ Manifestații studentești la București, Iași, Cluj, Timișoara, Brașov ♦ Vizita lui Gorbaciov la București ♦ Conflict Calciu–Tudoran ♦ „Atmosferă apocaliptică“ la București – dărâmarea bisericii Sfânta Vineri ♦ Tribulațiile din jurul revistei *Secolul 20* ♦ Întâlnire cu Gabriela Adameșteanu ♦ Revolta de la Brașov ♦ Sub șocul morții lui Noica ♦ Arestarea Doinei Cornea și a lui Radu Filipescu

1988 / 193

Interviul lui Dan Petrescu în *Libération* ♦ *Orizonturi roșii*, cartea de memorii a lui Pacepa, citită la Europa Liberă ♦ Grupul de disidenți de la Iași ♦ Nina Cassian cere azil politic în SUA ♦ Vlad Georgescu, al treilea director de la Europa Liberă care moare de cancer ♦ Mihai Botez cere azil politic în SUA ♦ Mesajul Doinei Cornea din păpușa de cârpă – filmul lui Josy Dubié *Désastre rouge* ♦ O încercare eșuată: solidarizarea scriitorilor într-un protest comun ♦ Caricaturistul Mihai Stănescu dă un interviu la Europa Liberă ♦ Moțiune în Parlamentul European în sprijinul Doinei Cornea și împotriva sistematizărilor din România

1989 / 215

Mitterrand denunță regimul de la București, care „rănește conștiința umană” ♦ Discurs în Parlamentul European: *Ionescu denunță tirania din România* ♦ Interviul lui Mircea Dinescu din *Libération* „depășește revendicările de breaslă” ♦ Memoriul-protest adresat lui Ceaușescu de „brutozaurii comunismului” ♦ Comisia pentru Drepturile Omului de la ONU condamnă România ♦ Moartea lui N. Steinhardt. Radio Europa Liberă difuzează *Jurnalul fericirii* ♦ „Scrisoarea celor șapte” pentru susținerea lui Mircea Dinescu ♦ Protestul scriitorilor exilați ♦ Manifestația studențească din Piața Tiananmen e reprimată sângeros ♦ Gabriel Andreescu intră în greva foamei ♦ Căderea Zidului Berlinului ♦ Dan Petrescu și Doina Cornea intră în greva foamei ♦ „De la Yalta la Malta”, întâlnire între Gorbaciov și Bush ♦ Scrisoare de la Petru Creția: *Sfârșit de veac în România* ♦ Revoluția română – se încheie „un coșmar de aproape o jumătate de veac”

1990 / 254

Frontul Salvării Naționale exista de șase luni ♦ Se înființează Grupul pentru Dialog Social ♦ Manifestație la București împotriva prezenței masive în Front și guvern a comuniștilor ♦ Sinodul îl demite pe patriarhul Teoctist ♦ Doina Cornea demisionează din Front ♦ Manifestația opoziției și contramanifestația FSN ♦ Alexandru Paleologu, ambasador în Franța ♦ Prima carte publicată de Editura Humanitas: Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești* ♦ Campanie împotriva Doinei Cornea ♦ Conflictul de la Târgu Mureș dintre români și unguri ♦ *Proclamația de la Timișoara* ♦ Revenirea lui Teoctist ♦ Regele este declarat „indezirabil” ♦ Prima vizită în țară – „vocea devenise un *Sésame*” ♦ „Nici o carte în casa lui Lovinescu, unde totul era bibliotecă” ♦ Manifestația din Piața Universității, „un mai '68 de-a-ndoaselea” ♦ Primele alegeri libere: Iliescu câștigă „cu cifre astronomice” ♦ Minerriada – „un dez-măț al ororii” ♦ Mare manifestație la București după minerriadă

1991 / 287

Scandalul Berevoești–SRI este prelungirea Securității ♦ Dezmembrarea Iugoslaviei ♦ Victoria lui Elțin – sfârșitul comunismului în URSS ♦ Nikolski la *Memorialul durerii*: experimentul Pitești „a fost doar calomnia lui Ierunca“ ♦ A doua mineriadă ♦ Despre condamnarea crimelor comunismului la coloclviul de la Cracovia – „iertarea-uitare nu e specifică doar românilor“ ♦ Moartea lui Petre Țuțea ♦ „O slabă, mijită speranță, dar singura – Partidul Alianței Civice“ ♦ Acordul de la Minsk – URSS a încetat să existe ♦ Primele documente din dosarul Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu

1992 / 295

Decizia desființării studiourilor Europei Libere – „americani n-au știut niciodată să câștige pacea după ce câștigaseră războiul“ ♦ „Nürnbergurile sunt rezervate numai unora“ – cazul Mircea Eliade în articolul lui Norman Manea din *Revista 22* ♦ O apariție editorială de excepție: Anița Nandriș, *20 de ani în Siberia* ♦ Ultimele emisiuni la Europa Liberă ♦ Moartea lui Vintilă Horia ♦ „Triumful regelui în România“ ♦ Emil Constantinescu – candidat al Alianței Civice ♦ O adevărată enciclopedie a experienței concentraționare: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele* ♦ Alegeri câștigate de Iliescu: „seamănă a epitaforă“ ♦ O fișă din dosarul Ecaterinei Bălăcioiu-Lovinescu: „Mama – un număr matricol: 140/60“ ♦ Guvernul Văcăroiu ♦ Pregătirea cărților proprii în vederea publicării ♦ Apare volumul *La început a fost sfârșitul* de Adriana Georgescu ♦ Prima întâlnire cu H.R. Patapievici

1993 / 308

Restaurație – numirea lui Paul Everac ca director la Televiziunea Română ♦ Moartea lui Ion Negoïțescu ♦ În vizită la Cioran, la spitalul Cochin: „anormal de afectuos“ ♦ Mihai Botez, ambasador al României la ONU, „acceptă să semneze operația de cosmetizare a lui Iliescu“ ♦ A doua călătorie în România – „un maraton al entuziasmului“ ♦ Lansarea din curtea GDS: „Aici nu mai este Europa Liberă“ (Virgil Ierunca) ♦ La Fălticeni, pe vechea stradă a copilăriei ♦ Mănăstirile din Moldova: „o Românie care a nutrit nostalgiile exilului“ ♦ „Oameni vătămați“ ♦ Mircea Cărtărescu la Paris

1994 / 322

Ruptură cu Paul Goma ♦ Sinucidere la 80 de ani: poetul Gherasim Luca se aruncă în Sena ♦ Moartea și funeraliile lui Eugen Ionescu ♦ Vizita lui Ion Iliescu în Franța: „Occidentul pierde partida într-un Est în care restaurația își face de cap“ ♦ Corneliu Coposu la Paris ♦ Întoarcerea lui Soljenițin în Rusia ♦ A treia călătorie în România ♦ Emoție puternică și lacrimi la

Timișoara ♦ Pe urmele *Jurnalului de la Păltiniș* ♦ Un erou necunoscut – pilotul Tudor Greceanu

1995 / 334

De la mașina de scris la computer ♦ Patapievici în vizorul noilor servicii secrete – scandalul „căpitanul Soare” ♦ Protest la Televiziunea Română: sindicalistul Dumitru Iuga declară greva foamei ♦ Jurnalul lui Goma, o mare decepție ♦ Tinerețe pariziană: „venisem să-i învăț pe francezi cum să joace teatru” ♦ Prieteni noi, leac pentru dezamăgiri și rupturi ♦ *Jurnalul* între „inerție și sete de memorie” ♦ Suferința și moartea lui Cioran ♦ Campanie de presă anti-Cioran ♦ *Saga moscovită* de Vasili Axionov – „literatura poate răscumpăra în Est suferințele unor *obidiți și umiliți*” ♦ „O singură carte aș fi vrut să scriu: Cartea Mamei” ♦ Amintiri cu Cioran ♦ „Adnotări muzical-testamentare” de la Schubert la Monteverdi ♦ Cicerone Ionițoiu: cifre ale memoriei concentraționale din România ♦ Moartea și funeraliile lui Corneliu Coposu ♦ Lectură din jurnalele de tinerețe

1996 / 364

Moartea lui Mitterrand, ultimul mare politician al generației sale ♦ Alain Besançon – „comunismul i se pare pecetluit de diavol” ♦ A patra călătorie în România ♦ Pe bulevardul Elisabeta și în Cișmigiu ♦ Întâlnire cu studenții de la Litere ♦ Noi file din dosarul mamei primite de la Mihai Pelin ♦ Probleme cu inima ♦ Alegeri în Rusia: câștigă totuși Elțin „în ciuda nostalgiei pentru o putere autoritară” ♦ Moartea lui Ghiță Ionescu, „maestrul politologilor români” ♦ Tribunalul de la Haga i-a condamnat „pe cei doi monștri sârbi” ♦ Despre exil și exilați ♦ Moartea lui Sergiu Celibidache ♦ Destinul mamei – prin martiriul ei „m-a născut a doua oară” ♦ Victorie a Convenției Democratice: Emil Constantinescu îl învinge pe Ion Iliescu.

1997 / 393

Doina Jela și proiectul cărții despre Elisabeta Bălăcioiu-Lovinescu: „să-i pot oferi mamei mormântul unei cărți” ♦ Alegeri în Franța: „sfârșit de veac sub socialiști” ♦ Amintiri despre traversarea podului de la Ensendorf, redescoperite în nuvela *Acum se moare* ♦ Papa Ioan Paul II la Paris ♦ Este câștigat în instanță apartamentul lui E. Lovinescu, sediul cenaclului „Sburătorul” ♦ Teocist vrea să clădească o Catedrală a Neamului ♦ *Cartea neagră a comunismului* face bilanțul represiei: aproximativ 100 milioane de morți

1998 / 411

Criză politică în România: cade guvernul Ciorbea ♦ Radu Vasile devine prim-ministru ♦ Cartea Doinei Jela, *Această dragoste care ne leagă*, deschide

colecția „Procesul comunismului“ ♦ Sinteze autobiografice din jurnalele de tinerete ♦ Gafă prezidențială: Emil Constantinescu decorează un torționar, fost director al închisorii de la Sighet ♦ Soljenițin, la 80 de ani, „își permite luxul aproximațiilor în Purgatoriul tranziției“

1999 / 425

„Iarăși vin minierii“ ♦ Fotografie de familie ♦ Imagini din trecut: „plouă cu amintiri“ ♦ Papa Ioan Paul II la București: „are și Istoria sau Dumnezeu revanșele sale“ ♦ Câteva amintiri cu Marin Preda ♦ Scrisori de la Virgil (1969) ♦ Mai 1968, amintiri consemnate în jurnalul lui Virgil Ierunca ♦ Decorații prezidențiale: „suprerealismele istoriei“ ♦ Volumul de memorii *La apa Vavilonului* – „am înșelat într-un fel nevinovat vârsta, jucându-mă de-a debutul“ ♦ Zece ani de la căderea Zidului Berlinului ♦ „Cel mai mare dar primit vreodată: cheia de la apartamentul tatei“

2000 / 440

„Nu credeam să ajung în anul 2000!“ ♦ Negaționismul de stânga ♦ „Rusia are un nou țar, Putin“ ♦ Apare jurnalul lui Virgil Ierunca, *Trecut-au anii...* ♦ Emil Constantinescu renunță să candideze pentru un nou mandat ♦ Aniversare Virgil Ierunca – 80 de ani ♦ Revoluția de la Belgrad, sfârșitul lui Milošević ♦ Alegeri în Polonia, câștigate de un fost comunist: „senzația unei abjurații“ ♦ Probleme cu inima, șocuri electrice ♦ Se publică liste cu informatori ai Securității ♦ Confruntare electorală Iliescu–Vădim: „demoralizarea se întinde asemenea unei epidemii“ ♦ Moartea lui Horia Bernea ♦ Rezultate electorale de la București: 70% Iliescu.

2001 / 458

O carte eveniment: *Timpul ce ni s-a dat*, de Annie Bentoiu ♦ Lectură pasionantă – *Agendele Sburătorului* ♦ „Îngerul meu păzitor“ ♦ Restaurație sub guvernarea pedeseristă: Stănculescu eliberat, Dinu Săraru director la TNB ♦ Apare volumul II din *Apa Vavilonului* ♦ Regele se împacă cu Iliescu ♦ Reacții în exil la *Apa Vavilonului* ♦ „De vină este interbelicul“, un articol despre hipercorectitudinea politică a intelectualilor români ♦ Insomnii ♦ Condamnarea lui Milošević pentru crime „împotriva umanității“ ♦ Iliescu îl grațiază pe Miron Cozma ♦ Despre publicarea jurnalelor ♦ 11 septembrie ♦ Moartea lui Gellu Naum ♦ Bombardamente în Afganistan ♦ Iliescu omagiază Europa Liberă ♦ Amintiri despre I.P. Culianu ♦ Un om frumos: Irina Nicolau ♦ Refuzul memoriei la scriitorii români

Despre volumul *Eliade, Cioran, Ionesco: l'oubli du fascisme*, de Sandrine Lavastine-Laiguel: „să siluești adevărul ca să-ți iasă demonstrația“ ♦ Moartea lui Ștefan Augustin Doinaș ♦ Vertijuri și căzături ♦ Dan Petrescu: „zoologie comportamentală“ ♦ A murit Greg, prietenul din tinerețe ♦ Reacții în marginea noii cărți a lui Gabriel Liiceanu, *Ușa interzisă* ♦ Sfârșitul unui filozof atipic: Alexandru Dragomir ♦ Bush în România: „Bucureștiul, luminat de curcubeul intrării în NATO“ ♦ Bukovski la Sighet: „în lipsa unui proces al comunismului, tranziția spre democrație a fost ratată“

Indice de nume proprii / 517